

Maja KATUŠIĆ*

MIGRACIJSKI PROCESI ZALEĐE-GRAD: USELJENICI
IZ CRNE GORE U KATOLIČKIM MATIČNIM
KNJIGAMA KOTORA 18. STOLJEĆA

ABSTRACT: *The central theme of the paper is to study the migration processes in Kotor in the 18th century. The emphasis was on the share of immigrants from Montenegro's hinterland into Kotor. The research was based on the analysis of the original archival material from the Bishop's Archives in Kotor, the books of the Church of St. Tryphon. By inspecting the above mentioned material, the time span of the census, the ways of identification, and the gender and professional structure of the immigrants are presented and analyzed. Finally, the share of Montenegrin immigrants in each book of births (births, weddings and deaths) is analyzed, with an emphasis on displaying topics from the social everyday life of the population.*

KEY WORDS: *Kotor, Venetian republic, Montenegro, migrations, church records, 18th century, social history, historical demography*

Uvod

Smješten na samom kraju bokokotorskog zaljeva, duboko uvučen u unutrašnjost i zaštićen s morske strane, dok mu je kopneni pristup čuvao visoki i strmi Lovćen, Kotor je još u srednjovjekovlju stekao predispozicije da postane politički, vojni i administrativni centar Boke kotorske i šireg Crnogorskog primorja. Osažen srednjovjekovnim komunalnim uređenjem, statutom formiranim zakonodavstvom te brojnim trgovačkim privilegijama, Kotor 1420. godine dolazi pod upravu Mletačke Republike, kao glavni grad mletačkih stečevina južno od Dubrovnika formiranih u pokrajinu nazvanu Mletačka Albanija (*Albania Veneta*). Gotovo 400 godina mletačke uprave

---

* Autorka je znanstvena suradnica, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.

odrazilo se na svim razvojnim sastavnicama grada, koje su se formirale prema viziji mletačke središnjice te su, sukladno tome, bile istovjetne razvojnim sastavnicama drugih istočnojadranskih gradova pod mletačkom upravom. Navedeni proces može se promatrati kroz brojne aspekte komunalnog razvoja, u prvom redu kroz zakonodavstvo i administraciju, upravljačku strukturu, te razvoj gradskih društvenih skupina i njihovih odnosa – poglavito kroz pozicioniranje i institucionaliziranje privilegiranih slojeva. Unutar tog monolitnog i na svim razinama umreženog mletačkog sistema, Kotor je uspio definirati i neke razvojne posebnosti koje su u prvom redu bile uvjetovane geomorfološkom poseбноšću prostora te višestoljetnom osmanskom prisutnošću u zaleđu, a katkada i na samim rubovima kotorskog okružja.

Navedeno se u prvom redu odnosi na vojni karakter grada te vrlo izraženu mobilnost stanovništva. Uvučenost Kotorskog zaljeva duboko u kopno pružala je sigurnost trgovačkim i ratnim brodovima (od vojno-političkih, ali i od vremenskih neprilika), dovoljno prirodnih resursa i sirovina omogućilo je stvaranje snažne logističke vojne baze, a veliki ljudski potencijal (iz šireg bokeljskog područja) osiguravao je dovoljan broj muškaraca sposobnih za oružje. Nadalje, jak fortifikacijski sustav, nadograđivan i modificiran stoljećima, kako bi slijedio razvojne promjene ratnih tehnika i strategija, oblikovao je Kotor kao čvrsto i pouzdano mletačko vojno-logističko uporište.¹

Druga razvojna karakteristika Kotora u 18. stoljeću – mobilnost stanovništva – očitovala se, ponajprije, u brojnim, ali kratkotrajnim boravcima useljenika. Brojni muškarci, žene i cijele obitelji zabilježeni su u osamnaestostoljetnim kotorskim izvorima, a njihova motivacija dolaska u Kotor, za-

¹ O povijesti Kotora u vrijeme mletačke uprave usp.: A. Dabinović, *Kotor pod mletačkom upravom (1420 – 1797)*, Zagreb, 1934; M. Milošević, *Nosioci pomorske privrede Kotora prve polovine XVIII vijeka, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* (dalje: *GPMK*), sv. 9, 1960, 103-150; Isti, *Neki aspekti pomorske privrede Boke Kotorske u doba mletačke vladavine (1420-1797)*, *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-9146*, sv. II, Zagreb, 1962, 1785-1818; *12 vjekova Bokeljske mornarice*, Zbornik radova, uredio Danilo Kalezić, Beograd, 1972; M. Milošević, *Granice Boke Kotorske za vrijeme mletačke vladavine (1420-1797)*, *GPMK*, sv. 22, 1974, 11-25; Isti, *Pomorski trgovci, ratnici i meceni, studije o Boki Kotorskoj XV – XIX stoljeća*, priredio Vlastimir Đokić, Beograd - Podgorica, 2003; Ivo Stjepčević, *Arhivska istraživanja Boke kotorske*, Perast, 2003; I. Stjepčević – R. Kovijanić, *Kulturni život staroga Kotora*, Perast, 2003; *Hrvati Boke kotorske*, Zbornik radova, gl. urednik Stijepo Obad, Orebić, 2003; M. Milošević, *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od kraja XV do kraja XVIII vijeka*, Podgorica, 2008; *Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije. Sv. 1: Pisma i poruke rektora Bara, Ulcinja, Budve i Herceg-Novog*, prepisali i uredili L. Čoralić i D. Karbić, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, sv. 55, Zagreb, 2009; *Hrvatsko-crnogorski dodiri/crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja*, Zbornik radova, gl. urednik L. Čoralić, Zagreb, 2009; *Statut grada Kotora, prijevod originala iz 1616. godine s naučnim aparatom*, knj. II, uredila J. Antović, Kotor, 2009; S. Vučević, *Graditeljstvo Kotora*, Kotor, 2012.

ključuje se na osnovi vrela, bila je najčešće uvjetovana gospodarsko-socijalnim razlozima, bilo da je riječ o zaposlenju, bavljenju trgovinom ili nekim drugim oblikom poslovanja.

Jedan od segmenata kotorskih migracijskih procesa bile su i migracije zaleđe-grad. S obzirom na to da je riječ o susjednim područjima, koja su okruživala Boku kotorsku i činila njezino prirodno zaleđe, dodiri i komunikacija između stanovništva priobalja i unutrašnjosti bila su opće prisutna i intenzivna, bez obzira što su se u 18. stoljeću, u političkom smislu, Kotor i njegovo zaleđe nalazili u sastavu različitih država. Osim tradicionalnih migracija zaleđe-priobalje, ova prožimanja možemo promatrati i kroz gospodarsko-društveni kontekst. U prvom redu valja spomenuti trgovačke veze između Kotora i zaleđa koje nisu prestale dolaskom Osmanlija, a odnosile su se na trgovinu namirnicama karakterističnim za brdske predjele – vunu, sir i kožu – u obalnom gradu, kao i na trgovinsku razmjenu „priobalnih“ produkata potrebnim zaleđu. Te su trgovačke veze podrazumijevale i međusobnu komunikaciju, prožimanje i iseljavanje određenog broja stanovnika iz zaleđa u grad. Osim toga, migracije zaleđe-grad, promatrane iz konteksta migracija iz ruralne u urbanu sredinu, imale su i naglašenu socijalnu komponentu. Brojno stanovništvo napuštalo je svoje seoske domove i odlazilo u grad koji je nudio veće mogućnosti zaposlenja, stjecanje materijalne koristi, a Kotor je svojom blizinom bio primamljiv stanovništvu iz bližeg i daljeg zaleđa.²

Temeljne odrednice društvenog razvoja Kotora u 18. stoljeću, izdvojene u uvodu, razvidne su i kroz izvore korištene u ovom istraživanju. Naime, kao osnovni izvor rabljene su matične knjige rođenih, vjenčanih i umrlih crkve Sv. Tripuna koje su za 18. stoljeće u cijelosti sačuvane.³ Stoga je na temelju izrečenog, cilj rada prikazati i analizirati udio useljenika podrijetlom iz zaleđa u Kotoru u 18. stoljeću. U razmatranje su odabrani oni pojedinci kojima je u matičnim upisima podrijetlo definirano pojmom *de Monte Negro* ili nekom detaljnijom prostornom odrednicom crnogorskog prostora koji se u 18. stoljeću nalazio pod osmanskom upravom. Prikaz tog useljeničkog kontingenta razradit će se kroz brojne teme kao što su vremenski raspon spominjanja, način identifikacije u matičnim knjigama te spolna i profesional-

² D. J. Siddle (ed.), *Migration, Mobility and Modernization*, Liverpool, 2000. Posebice vidjeti rad: D. E. Ascott – Fiona Lewis, *Motives to move: reconstructing individual migration histories in early eighteenth-century Liverpool*, 89-118; K. J. Bade, *Migration in European History*, Malden, Oxford, 2003; A. Kalc, *Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju*, Koper, 2008.

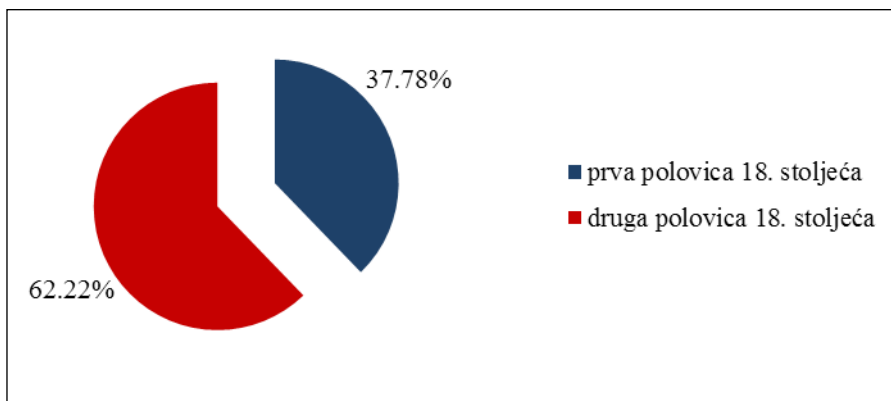
³ Biskupski arhiv u Kotoru (dalje: BAK), Matične knjige Katedrale sv. Tripuna: Matična knjiga krštenih II (1662–1701); Matična knjiga krštenih III (1703–1722); Matična knjiga krštenih IV (1724. – 1775.); Matična knjiga krštenih V (1775–1824); Matična knjiga vjenčanih II (1697–1824); Matična knjiga umrlih I (1643–1731.); Matična knjiga umrlih II (1731–1775); Matična knjiga umrlih III (1775–1823). Ovo prilikom zahvalila bih don Antonu Belanu, upravitelju Biskupskog arhiva, što mi je omogućio korištenje ovog arhivskog gradiva.

na struktura. Kao jedna od tema bit će obrađen i udio crnogorskih useljenika u svakoj pojedinoj matičnoj knjizi te, u mjeri u kojoj to dozvoljava struktura izvora, izdvojene pojedine teme iz kotorskog društvenog i demografskog svakodnevlja. S obzirom na zastupljenost najveća će pozornost biti upravljena na matičnu knjigu vjenčanih i na društvenu interakciju crnogorskih useljenika s obzirom na migracijske areale njihovih ženika.

Pri pristupu analizi temeljnih odrednica vezanih uz ovu temu bitno je imati na umu i samu provenijenciju promatranih izvora. Ona nije definirala samo relativno malu zastupljenost crnogorskog useljeničkog kontingenta, već je utjecala i na prikaz brojnih demografsko-društvenih sastavnica ovog istraživanja. Navedeno promišljanje, dakako u tijesnoj je svezi s nepodudarnošću provenijencije izvora i vjerskog opredjeljenja stanovništva.⁴

Vremenski okvir istraživanja

Useljenici s područja Crne Gore spominju se u kotorskim matičnim knjigama tijekom cijelog 18. stoljeća. Prvi zabilježeni upis odnosi se na vjenčanje Milice, kćeri Pera Miloša iz Cetinja, koja se 6. veljače 1701. godine udala za Nikolu Makarića iz Rijeke. Svjedoci vjenčanju bili su Vicko Ziffra i Tripun Simonetti.⁵ Završni spis potječe iz 13. rujna 1797.

Grafikon 1. Crnogorski useljenici u Kotoru u 18. stoljeću

⁴ Od matičnih knjiga pravoslavne crkve Sv. Nikole za 18. su stoljeće sačuvane: Matična knjiga rođenih I (1717–1825), Matična knjiga vjenčanih I (1768–1825) te Matična knjiga umrlih I (1771–1825). *Vodič kroz arhivsku građu, sa sumarnim inventarima muzejskih i crkvenih fondova i zbirki*, redaktor M. Milošević, Kotor, 1977, 397-398.

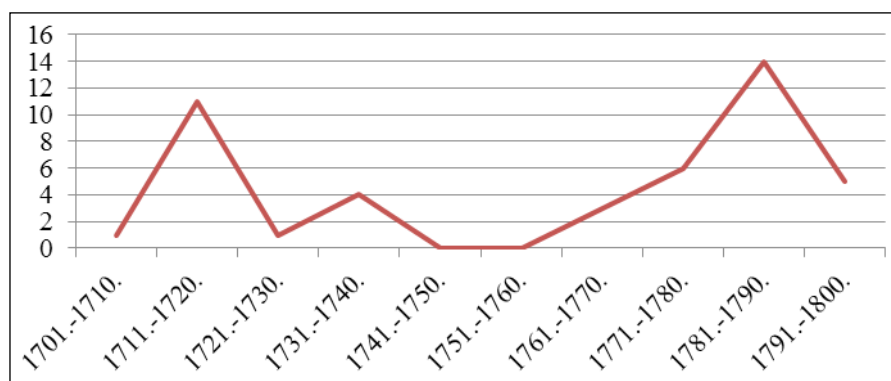
⁵ Katorske matične knjige vjenčanih, rođenih i umrlih nisu numerirane, odnosno listovi nisu označeni posebnom folijacijom. Stoga u daljnjem navođenju primjera iz njih držimo da nije potrebno navoditi signaturu koja je za svaki upis ista, već će se uz svaki navedeni primjer napisati datacija pod kojom se određeni upis može pronaći.

godine, kada se Marija Jovović *de Monte Negro* udala za Ivana Zapića iz Šibenika.

Ako se učestalost upisa promatra kroz cijelo 18. stoljeće dobit će se izračuni prikazani u grafikonu 1.

Kao što je razvidno iz grafikona, crnogorski useljenici u kotorskim su maticama učestalije zabilježeni u drugoj polovici 18. stoljeća i to sa 62,22% ukupnog broja upisa. Nasuprot tome, u prvoj polovici stoljeća zabilježeno je 37,78% upisa stanovnika crnogorskog podrijetla.

Sličan trend uočiti će se ako se iste vrijednosti promatraju kroz desetogodišnja razdoblja (vidi grafikon 2).

Grafikon 2. Useljenici iz Crne Gore u Kotoru kroz desetogodišta

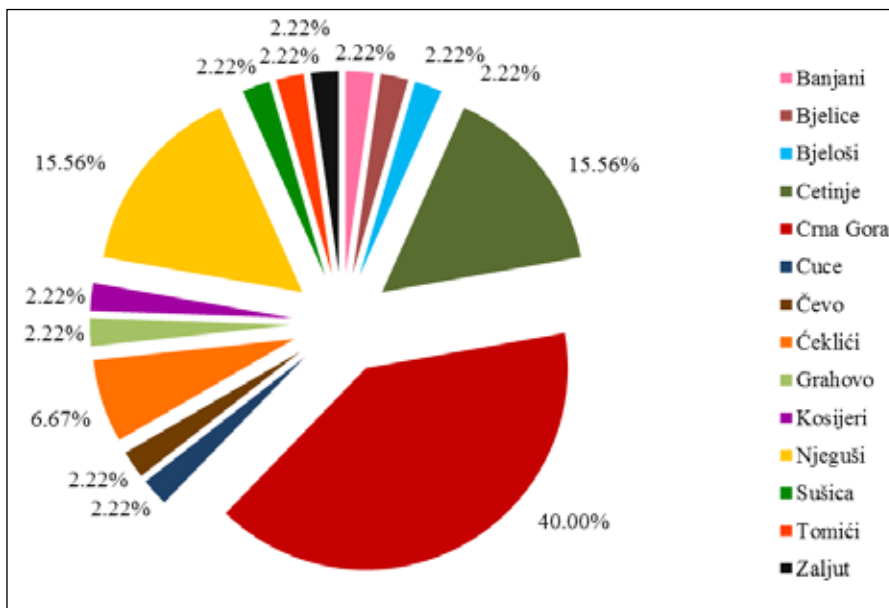
Iz priloženog su grafikona vidljiva dva maksimuma ubilježbi, koja se odnose na desetogodište 1711–1720. kada je zabilježeno 11 upisa te na deveto desetljeće 18. stoljeća (1781–1790), koje prednjači sa 14 spomena Crnogoraca u kotorskim maticama. Iako na prvi pogled povećan broj useljenika zavičajem iz zaleđa zabilježen u razdoblju 1711–1720. godine možemo povezati s vremenom Drugog morejskog rata (1714–1718) i migracijama uzrokovanih ratnim zbivanjima, promatrani izvori ne idu u prilog toj tvrdnji. Naime, ako detaljnije promotrimo ovo desetogodište razvidno je da se većina upisa odnosi na razdoblje prije rata – u postotnom omjeru značajnih 72,72%. Štoviše, brojem upisa prednjače 1711. i 1712. godina, kada je zabilježeno 54,54% ukupnog broja upisa za ovo desetogodište. Ni sama sadržajna analiza ne potvrđuje tezu o ratnim migracijama. Naime, u matičnim upisima za ovo razdoblje niti jedan upis ne može se direktno povezati s ratnim zbivanjima – bilo da je riječ o zabilježbi smrti vojnika, ženidbi vojnika ili udaji crnogorske žene (ili čak udovice) za muškarca vojne struke.

Za razliku od toga, drugi maksimum može se promatrati kroz povećan ukupan broj stanovnika grada, kao i povećan broj pravoslavnog stanov-

ništva u Kotoru, što je jednim dijelom bila posljedica i intenzivnijih migracija zaleđe-grad.⁶

Način bilježenja crnogorskih useljenika

Osim vremenskog definiranja, početni korak istraživanja odnosi se i na pitanje identifikacije stanovništva zaleđa u kotorskim matičnim knjigama crkve sv. Tripuna. Kao što je u uvodu naglašeno, u ovo je istraživanje uključeno stanovništvo koje se u izvorima definiralo pojmom *de Monte Negro*. Osim tog općenitog pojma koji je obuhvaćao zaleđe priobalnih krajeva pod mletačkom upravom južno od Dubrovačke Republike, ti su se useljenici u Kotoru detaljnije definirali gradovima, područjima i selima u unutrašnjosti Crne Gore.

Grafikon 3. Podrijetlo crnogorskih useljenika u Kotoru

⁶ Prema popisima stanovništva mletačke provenijencije (popisi davanja soli) u kojima je stanovništvo popisivano u tri kategorije: katoličko stanovništvo, pravoslavno stanovništvo i stanovništvo Kličića, broj pravoslavnog stanovništva u Kotoru rastao je kroz cijelo 18. stoljeće. Tako je u popisu stanovništva 1758. godine broj pravoslavaca iznosio oko 22%, a u posljednjem promatranom popisu (1791) udio pravoslavnog stanovništva porastao je na 32,43% ukupnog broja stanovnika. Više o broju stanovnika Kotora te vjerskoj strukturi stanovništva usp. M. Katušić, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, doktorska disertacija, Zagreb, 2013, 45-56.

Kada raspravljamo o identifikaciji useljenika iz zaleđa u Kotoru, najveći broj njih kao mjesto podrijetla istaknuo je Crnu Goru – *de Monte Negro*. Primjerice, zavičajem *de Monte Negro* bila je Jana Vukadin, koja je sa suprugom Mihom Vukčevom iz bokeljskog sela Horti, u Kotoru (20. veljače 1711) krstila sina Matiju. Godinu dana kasnije (3. ožujka 1712) u istoj se matičnoj knjizi pri krštenju sina Ivana Vicka spominje Vicka, kći Nikole Zula *de Monte Negro*.

Identičnim postotnim omjerom – 15,56% – zastupljeni su useljenici zavičajem iz Cetinja i Njeguša. U matičnoj knjizi vjenčanih tako je (9. siječanj 1789) zabilježeno vjenčanje Dorice Martinović iz Cetinja, koja je u trenutku vjenčanja bila bolesna (*obbligata a letto*), a tada se udala za Gaetana Androzzija iz Verone.⁷ Iz Njeguša je bila Ivana, kći Vuka Ivova, koja se 8. ožujka 1785. godine udala za Domenica Cotellija, osuđenika na galiji kapetana mora⁸ Giovannija Battiste Contarinija.⁹

Uz navedena su mjesta u kotorskim matičnim knjigama u više navrata ubilježeni useljenici zavičajem iz sela Čeklići (*Chielichi*) u okolici Cetinja. Iz njega je podrijetlom bila i Ana pokojnog Peje Đurisovića koja se (3. lipnja 1763) udala za Giacoma Brentanu iz Brescije.¹⁰

Ostala područja i sela kotorskog zaleđa kao zavičajno se podrijetlo useljenika spominju tek u pojedinačnim primjerima. Iz Banjana je bila Stana Vujova koja se (26. prosinca 1715) udala za Ivana, sina Jurja Ivova iz Lastve. Njena imenjakinja, kći pokojnog Andrije iz Kosijera udala se (10. siječnja 1731) za kapetana Bernardina Vallea iz Kotora, dočim se Ivana Čirović pokojnog Marka iz Čeva (20. veljače 1775) udala za Pavla Banu, vojnika u četi pukovnika Ambattija, koji je podrijetlom bio iz dalmatinskog Kaštel Sućurca. Naposljetku, iz Cuca je rodom bila Ana Novačević, koja se zajedno sa suprugom Petrom Rosijem iz Zadra spominje (6. listopada 1778) prilikom krštenja kćeri Jerolime.

⁷ Svjedoci na vjenčanju bili su sakristan Frano Lorenzini i Giovanni Bueris iz Pijemonta.

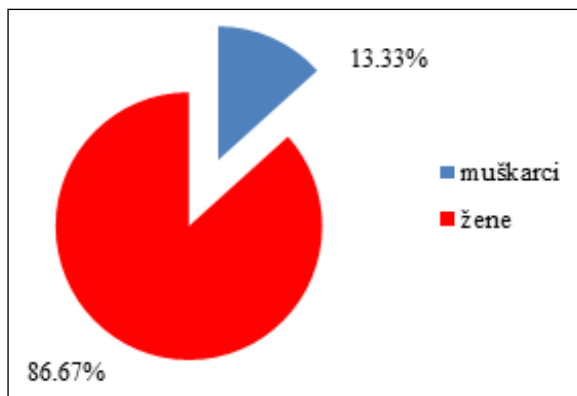
⁸ Kapetan mora (*Capitan in Golfo/Colfo*) vojno je pomorska služba kojoj je središte bilo u Kotoru. Kapetan mora bio je podložan generalnom providuru mora (*Provveditore generale da Mar; Provveditore Generale in Levante*), vrhovnom zapovjedniku mletačke mornarice u mirnodopsko vrijeme sa sjedištem na Krfu, dočim je u ratno vrijeme mornaricom zapovijedao *Capitano Generale da Mar*. Sam *Capitan in Golfo* u mirnodopsko je doba nadgledao područje cjelokupnog Jadrana, a osim toga, bio je i zapovjednik manjih mornaričkih snaga, uglavnom nekoliko brodova u *Armata sottile*. Usp. M. Nani Mocenigo, *Storia della Marina Veneziana da Lepanto alla caduta della Repubblica*, Roma, 1935. (ristampa: Venezia, 1995), 18-19, 22-23, 28-29; T. Pizzetti, *Con la bandiera del protettor San Marco: la marineria della Serenissima nel settecento e il controbuto di Lusino*, sv. III., Passian di Prato (UD), 1999, 13-20; G. Ercole, *Vascelli e fregate della Serenissima: Navi di linea della Marina veneziana 1652-1797*, Trento, 2011, 168-169.

⁹ Svjedoci vjenčanja bili su Lorenzo Giovanni i Antun Boškov.

¹⁰ Svjedoci na vjenčanju bili su Nikola Lazari i Jeronim Gratis.

Spolna i profesionalna struktura crnogorskih useljenika

Ako pojedince podrijetlom *de Monte Negro* raščlanimo prema rodnoj strukturu, dobit će se podaci prikazani u grafikonu 4.

Grafikon 4. Spolna struktura useljenika iz Crne Gore

Kao što je razvidno iz grafikona, čak 86,96% crnogorskih migracija prema kotorskim maticama činile su žene, dočim su muškarci bili zastupljeni s malih 13,04%. Iskazani rascjep rodne podijeljenosti može se razložiti na nekoliko načina.

Ponajprije, prezentirani rezultati u potpunosti odgovaraju predodžbi o osamnaestostoljetnim migracijama

žena. Naime, žene su najčešće useljavale u geografski bliža mjesta, a Kotor je kao najbliže urbano središte bio potencijalno primamljivo odredište ženama podrijetlom iz crnogorskog zaleđa. Također, žene su najčešće migrirale iz seoskih sredina u gradske, a motiv im je pri tome bio uvjetovan gospodarskim i socijalnim razlozima, odnosno poboljšanjem materijalnih uvjeta života – bilo da je riječ o pronalasku posla ili o udaji.¹¹ Migracijski areali i useljeničke skupine u Kotoru u 18. stoljeću u skladu su s navedenim razvojnicama. Naime, postotak žena u migracijskim arealima smanjivao se sukladno s geografskom udaljenošću mjesta njihova podrijetla. Tako je primjerice, u rodnoj strukturi useljenika s područja Dubrovačke Republike omjer ženske populacije iznosio 33,80%, dočim su iz udaljenijih prostora Habsburške monarhije žene činile tek 13,27% useljeničke populacije.¹²

Međutim, izloženu problematiku rodne strukture useljenika valja promatrati i kroz provenijenciju izvora korištenih u ovom istraživanju, što se u

¹¹ O socijalnom aspektu migracija usporedi zbornik radova *Domestic service and the formation of European Identity, Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th – 21st Centuries*, ed. Antoniette Fauve-Chamoux, Bern, 2004, a posebice radove: R. Wall, *The Social and Economic Significance of Servant Migration*, 19-42; B. Moring, *Migration, Servanthood and Assimilation in a New Environment*, 43-70.

¹² Više o migracijama i useljeničkim skupinama u Kotoru usp. M. Katušić, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, 209-254.

prvom redu reflektira i na ranije spomenutu kvantitetu, ali i na kvalitetu ubilježbi stanovništva iz kotorskog zaleđa koje je većinom bilo pravoslavne vjere. Naime, crnogorske djevojke iz kotorskog zaleđa odlazile su iz svoje pravoslavne u novu katoličku sredinu te su se udajom (lakše nego muškarci) uklapale u novu društvenu i kulturnu sredinu unutar koje je formiran identitet supruge i njegove obitelji. Drugim riječima, tradicija prema kojoj žena udajom preuzima identitet obitelji čiji pripadnik postoje razvidna je i kroz ove izvore, a ujedno i objašnjava malu zastupljenost muškaraca zavičajem iz Crne Gore u matičnim knjigama. U skladu s izrečenim, od svih se upisa u matične knjige samo u dva primjera navodi da je useljenica iz zaleđa bila pravoslavne vjere (*rito greco*). To su bile Marija Đurković *de Monte Negro* i Marija Stanović iz Čeklića.¹³

Kada je riječ o zanimanjima Crnogoraca zabilježenih u matičnim knjigama crkve sv. Tripuna, analizirani izvori pružaju nam vrlo pojednostavljenu sliku. Ona je rezultat rijetkog bilježenja zanimanja kod ove useljeničke skupine – samo je kod 20% ubilježenih Crnogoraca pri identifikaciji upisano i zanimanje.

Podaci koji se odnose na zanimanja crnogorskih useljenika u Kotoru u skladu su sa općim trendom navođenja zanimanja u kotorskim matičnim knjigama 18. stoljeća. Naime, u njima su zanimanja vrlo rijetko služila kao identifikacija pojedinca, a redovitije su se navodila kod stranaca, odnosno kod osoba koje nisu pripadale stalnom stanovništvu grada. S druge strane, zanimanja koja su bila vezana uz stalno stanovništvo i osobe koje su duže boravile u gradu, a zbog svoje su profesionalne djelatnosti bile u kontaktu s velikim brojem ljudi, rijetko su se navodila.

Uz navedeno, na konkretno postotno slabu zastupljenost zanimanja pri identifikaciji crnogorskih useljenika u Kotoru utjecala je i ranije razrađena rodna struktura. Naime, zanimanja žena u maticama bila su iznimno rijetka i u svim su se zabilježenim primjerima odnosile na sluškinje.¹⁴ Primjerice, kao sluškinja u matičnoj se knjizi vjenčanih spominje Ivana iz Njeguša koja je bila zaposlena u kući Tripuna Calzette,¹⁵ a početkom tridesetih godina 18. stoljeća kao sluškinje se spominju Marija Vudragović iz Tomića, koja je služila u kući braće Lando, te Jelena Mihova iz Zaljuta, sluškinja Ivana Bukarina.¹⁶ U maticama umrlih zabilježene su Stana iz Cetinja, sluškinja kotorskog biskupa Franje Parčića, preminula (u 35. godini) 12. ruj-

¹³ Upisi u matičnu knjigu vjenčanih iz 8. X 1787. i 20. I 1794. godine.

¹⁴ A. Kalc, *Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju*, 179-194.

¹⁵ Ivana se 15. VI 1719. godine udala za vojnika Stanišu Stipanića iz Istre.

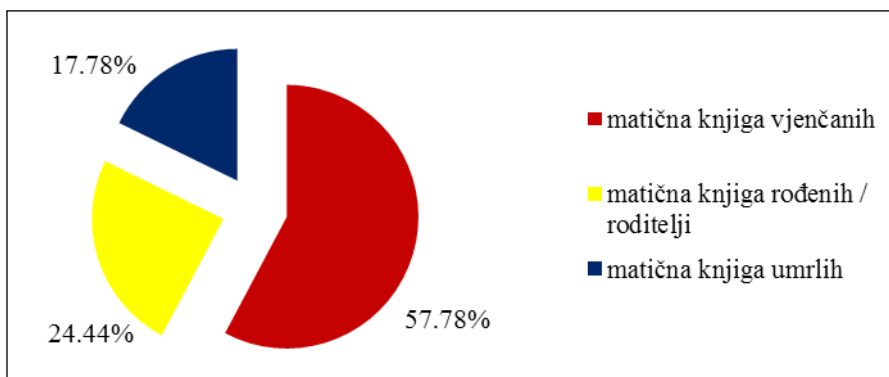
¹⁶ Jelena Mihova spominje se 20. V 1730. godine prilikom vjenčanja s Francescom Marijom Merellom iz Genove, a Marija Vudragović se 30. VI 1731. udala za Jakova Konzolića iz Dubrovačke Republike.

na 1716. godine i Jove *de Monte Negro*, sluškinja u kući kotorskog plemića Frana Jakonje.¹⁷

Vojnici su uz sluškinje bili drugo zanimanje koje se spominje uz useljenike zavičajem iz Crne Gore, a svi navedeni primjeri zabilježeni su u matičnoj knjizi umrlih. Tako je Marko Stanojev bio vojnik u četi kojom je zapovijedao Mattio Filaretto (preminuo 1. X 1780), dočim je Nikola Ivanović, preminuo 13. srpnja 1786. godine, bio kaplar u četi Jeronima Smeće. Kaplar je bio i Antun Ivanović *de Monte Negro*, čiji je sin Danijel preminuo 20. VII 1793. godine u dobi od dva i pol mjeseca.

Zastupljenost crnogorskih useljenika u matičnim knjigama

Prikaz zastupljenosti useljenika s crnogorskog područja prema vrstama matičnih knjiga također daje zanimljiv postotni rascjep (vidi grafikon 5).

Grafikon 5. Prikaz useljenika s crnogorskog područja prema matičnim knjigama

Postotno najmanji omjer (17,78%) stanovništva crnogorskog podrijetla zabilježen je u matičnim knjigama umrlih. Od navedenog broja 62,50% odnosi se na zabilježbe o smrti žena. Tako je, primjerice, 19. travnja 1785. godine u četrdesetoj godini preminula Crnogorka Tereza (*de Monte Negro*), supruga Nikole Ivanovića, kaplara u četi Jerolima Smeće, a samo godinu dana kasnije (13. srpnja 1786) u 55. godini preminuo je i navedeni joj suprug. Tereza je preminula u kući Jerolima Smeće, a kao i suprug Nikola sahranjena je u kotorskoj crkvi Gospe od Anđela.

Na skromno obiteljsko podrijetlo i relativno niske imovinske mogućnosti ove kategorije useljenika, što potvrđuju i u prijašnjem poglavlju razrađena zanimanja, upućuju i zabilježeni podaci o mjestu smrti. S niskim imo-

¹⁷ Jova je preminula 12. III 1720. godine.

vinskim statusom povezan je *ospedal de pouerete* – koji se u nekoliko primjera navodi kao mjesto smrti žena iz šireg kotorskog zaleđa.¹⁸ Ti su hospitali bili namijenjeni smještaju i pomoći siromašnim ženama i djevojkama, a u kotorskom hospitalu za siromašne žene i djevojke preminule su devedesetogodišnja Ana Markova *de Monte Negro* (28. ožujka 1779. godine) i Pavla Račinica (18. rujna 1789) koja je prilikom smrti imala 22 godine.

U nešto većem postotku (24,44%) useljenici podrijetlom iz Crne Gore zastupljeni su u matičnim knjigama rođenih, odnosno krštenih. U njima se redovito navode kao roditelji krštene djece, s tim da brojčano prevladavaju majke podrijetlom iz Crne Gore koje su zastupljene sa 80% ukupnog broja ubilježbi. Strukturu ovih obitelji, poglavito s obzirom na njihovu veličinu, na temelju izvora nije moguće istražiti, budući da se roditelj/roditelji crnogorskog podrijetla u maticama krštenih većinom spominju u pojedinačnim upisima. Naime, od navedenih upisa o krštenju samo se dva para spominju kao roditelji više od jednog djeteta. Tako su Vuko Raičev iz Bjeloša i supruga mu Stane Radova iz Njeguša u Kotoru krstili petero djece: Anu (29. veljače 1708), Tripunu (4. veljače 1710), Tripunu (21. lipnja 1711), Stjepana Dominika (8. svibnja 1713) te Mariju (15. svibnja 1715). Osim njih se Stane *Draghigena* iz Cetinja i Rafo Bučina iz Petrovog Polja u Dalmaciji prvi put u matici rođenih spominju 29. siječnja 1783. godine prilikom krštenja sina Josipa, a 3. svibnja 1784. krštena im je kći Katarina.

Rečeno nam nameće zaključak da je Kotor crnogorskim useljenicima bio samo privremeno mjesto boravišta. Potvrdu ove tvrdnje nalazimo ako promatramo i podrijetlo njihovih supružnika. Naime, u promatranim primjerima nije zabilježen niti jedan spomen Bokelja kao supružnika crnogorske useljenice, što bi otvaralo mogućnost stalnog naseljavanja bračnog para u Boki.

Bračna kombinacija u kojoj su oba supružnika bila iz Crne Gore također je rijetko spominjana, a u maticama krštenih zabilježena su ukupno dva takva slučaja. To su već ranije spomenuti Vuko Raičev iz Bjeloša i Stane Radova iz Njeguša te Katarina, kći Ilije Stanišina i Božo Miletin, oboje *de Monte [Negro]*.¹⁹ Razlog tom malom brojčanu omjeru vjerojatno leži u već nekoliko puta spominjanoj provenijenciji analiziranih izvora, sagledavanih u kontekstu vjerske strukture stanovništva kotorskog zaleđa.

Ostali supruzi kojima je naznačeno podrijetlo bili su s područja Mletačke Dalmacije. Primjerice, Anastazija Ivova iz Cetinja i Boško Obučin iz Petrovog Polja u Dalmaciji krstili su 9. veljače 1781. godine sina Petra Tripuna Nikolu, dočim su Marija, kći Boža Šimanovića iz *de Monte Negro* i Petar Scimandić iz Omiša 28. srpnja 1783. godine krstili sina Ivana Antuna.

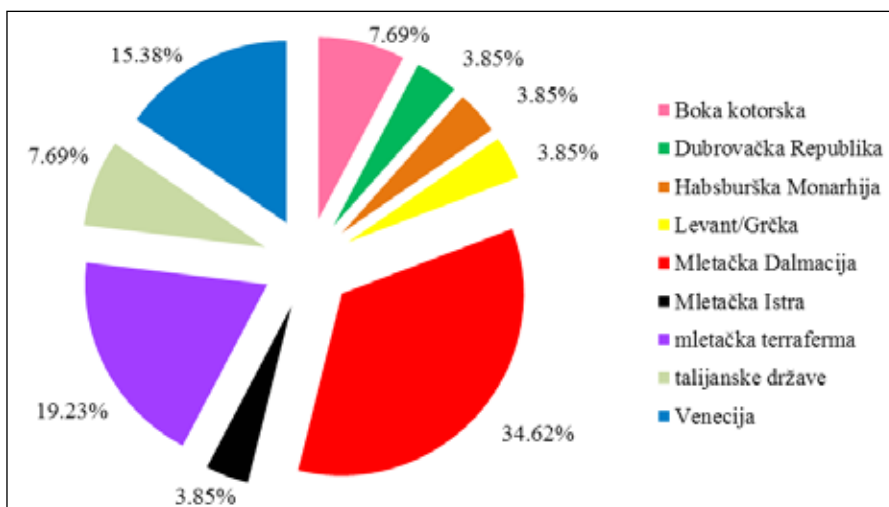
¹⁸ G. Boerio, *Dizionario del dialetto Veneziano*, Venezia, 1856, 458.

¹⁹ Oni su 8. IX 1720. u Kotoru krstili sina Ivana Marka.

Jednokratna spominjanja u matičnim knjigama, kao i podrijetlo supružnika navodi nas na zaključak da su crnogorske useljenice samo privremeno boravile u Kotoru, te su vrlo vjerojatno zajedno sa svojim obiteljima nastavljale život u novim sredinama prateći supruge na nova mjesta službe.

Naposljetku, najviše useljenika s područja Crne Gore zastupljeno je u matičnim knjigama vjenčanih – 57,78%. Vezano uz te upise zanimljiva je opservacija da se svi pronađeni upisi odnose na žene, a njih će se u tekstu koji slijedi promatrati prvenstveno kroz odabir vjenčanih partnera.

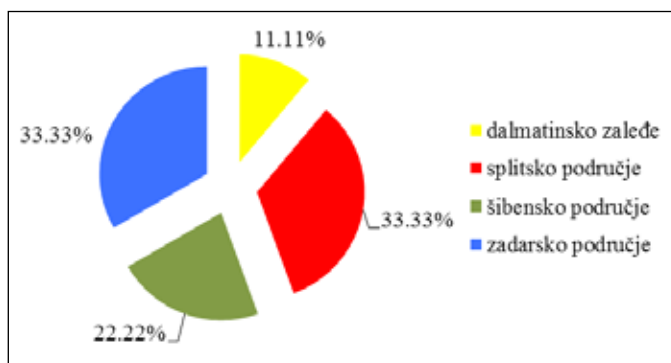
Kao što je prikazano u grafikonu 6, kao podrijetlo ženika mladenki iz kotorskog zaleđa ponajprije se ističu migracijski areali vezani uz mletačko državno područje – Mletačka Dalmacija (34,62%), mletačka terraferma (19,23%) i Venecija (15,38%).

Grafikon 6. Brakovi crnogorskih useljenika prema matičnoj knjizi vjenčanih

Prisutnost useljenika iz tih područja u Kotoru može se tumačiti na nekoliko načina. Pripadnost svih promatranih prostora istoj državnoj zajednici – Mletačkoj Republici – omogućila je čvrste političke, gospodarske i kulturne veze kojoj su posljedice bile bolja i masovnija komunikacija te obostrana migracijska prožimanja. Također, u ovu je skupinu bio uključen velik geografski prostor (za razliku od primjerice Dubrovačke Republike) sa značajnim brojem stanovnika, što je za posljedicu imalo veću postotnu zastupljenost useljenika.

Ako detaljnije promotrimo udio muškaraca iz Dalmacije koji su u Kotoru sklapali brakove s crnogorskim useljenicama, dobit će se sljedeći podaci (vidi grafikon 7).

Grafikon 7. Brakovi Dalmatinaca i useljenica iz Crne Gore u Kotoru

Kao što je razvidno, brojem ženika prednjače useljenici podrijetlom iz zadarskog i splitskog kraja – oboje zastupljeni s 33,33%. Primjerice, Marija, kći Vukote Vukasova iz Njeguša, a udovica vojnika Jakova iz Dalmacije, udala se 21. travnja 1776. godine za Ivana Mariju Kajinovića (*Quainouich*) pokojnog Alvisea iz Zadra, vojnika u četi Jurja Piljevića.²⁰ Marija Đurković, kći Đura Radova *de Monte Negro* udala se 8. listopada 1787. godine za Bartola Punošu, vojnika u četi kapetana Marka Antuna Scutarija *de Nazionali*.²¹ Kao mjesto podrijetla Bartola Punoše navodi se *villa* Pakoštane u Zadarskoj nadbiskupiji. Zadarskoj nadbiskupiji pripadao je i Pag od kuda je bio Šimun Martinović, vojnik u četi pukovnika Vicka Michiellija Vitturija, koji se u Kotoru (21. siječnja 1789) oženio Marijom, kćeri Laze Stijepova iz Cetinja.²²

Nadalje, iz Bjelica (*Bielicza, contado di Montenegro*) podrijetlom je bila Kristina Scidurić pokojnog Nikole, koja se 6. lipnja 1784. godine udala za Splitsanina Josipa Cramuillija, vojnika u četi Frane Grisogona *de Nazionali*. Naposljetku, s otoka Brača iz mjesta Splitska podrijetlom je bio Petar Vulić pokojnog Matije koji se (u kolovozu 1794) oženio Marijom Stanislavovom iz Cetinja.

Druga dva dalmatinska migracijska areala ženika – šibensko područje i dalmatinsko zaleđe – zastupljena su tek s nekoliko primjera. Tako su iz šibenskog kraja bili Mihovil Zapić iz Šibenika, koji se 13. rujna 1797. godine oženio Marijom Jovović *de Monte Negro*, dočim je Marija Stanović iz Čeklića nekoliko godina ranije (20. siječnja 1794) postala supruga vojnika Jeroli-

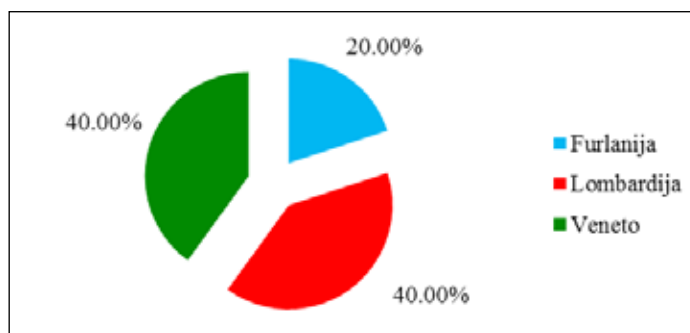
²⁰ Svjedoci vjenčanju bili su Zorzi Costachi i Vid Bjelušić.

²¹ Kao svjedoci vjenčanja navode se sam kapetan Marko Antun Scutari i Lodovico Alberti. Pojmom *de Nazionali* u izvorima mletačke provenijencije nazivale su se vojne jedinice *Fanti Oltramarini* – vojne formacije koje su se najčešće popunjavale zapovjednim i vojnim kadrom podrijetlom s istočne obale Jadrana od Istre do Albanije.

²² Kao svjedoci vjenčanja navode se kaplar Matija Frančić iz Kaštela i Matija Zuranić iz Šibenika.

ma Letice iz Šibeniku nedalekog Vrpolja (*diocese di Sibenico*).²³ Podrijetlom iz dalmatinskog zaleđa zabilježen je samo jedan muškarac – Božo Mijatović *detto Dagez, da monte Mosec in Dalmazia*. On se (1. srpnja 1776) oženio Stanom, kćeri Jova Dragičeva iz Cetinja i to pred svjedocima Giovannijem Dijanom i Mattijom Coradinijem.

Drugi migracijski areal ženika crnogorskih djevojaka u Kotoru bili su muškarci podrijetlom s mletačke terraferme. Navedeno je i logično s obzirom na veličinu prostora koje je mletačka terraferma obuhvaćala, a koji će se ovom prilikom promatrati kroz tri prostorne odrednice – Furlaniju, Veneto i Lombardiju (vidi grafikon 8).

Grafikon 8. Brakovi useljenika s mletačke terraferme i useljenica iz Crne Gore

Veneto i Lombardija bili su zastupljeni s 40,00% muškaraca koji su se u Kotoru ženili s crnogorskim djevojkama, dočim je Furlanija bila zastupljena tek s pojedinačnim primjerom. Crema (Lombardija) je bila dom Nicole Polettija koji se 13. travnja 1789. oženio Ivanom Bjeličev *de Monte Negro*. Iz grada Este kraj Padove (Veneto) zavičajem je bio Iseppo Pavan, od 21. siječnja 1795. godine suprug Mihovile Abasije *de Monte Negro*. Naposljetku, sluškinja Katarina Matiasci iz Grahova *in Monte Negro* udala se 12. veljače 1732. godine za Alvisea Guerina iz Udina u Furlaniji.

Treći po brojnosti migracijski areal ženika bila je Venecija. Obostrane migracije i prožimanja između Kotora i Venecije sastavni su dio stoljetnih političkih, gospodarskih, društvenih i kulturnih poveznica između dviju jadranskih obala, te stoga brakove muškaraca iz mletačkog glavnog grada i djevojaka iz kotorskog zaleđa treba promatrati upravo u tom kontekstu. Primjerice, Domenico Grana iz Venecije, kaplar u četi kapetana Pietra Alvisea

²³ Svjedoci vjenčanja Mihovila Zapića i Marije Jovović bili su *tenente* Josip Kragljić i Frano Lorenzini. Potonji je, uz Iliju Surtana bio svjedokom i vjenčanja Jerolima Letice i Marije Stanović.

Cipole, oženio se (30. studenog 1769) Marijom pokojnog Dragiše iz Čeklića.²⁴ Također, u Kotoru je (2. svibnja 1750) zabilježeno vjenčanje Osvalda Fortea iz Venecije i Vicke Maričević iz Njeguša. Svjedoci vjenčanja bili su kotorski plemić Nikola Bizanti i Petar Kink.

Ostali migracijski areali ženika zastupljeni su u malom postotku, što se prikazano u brojkama odnosi na jedan ili dva primjera. Iz Dubrovačke Republike zavičajem je bio Jakov Konzolić koji se (30. lipnja 1731) oženio Marijom Vudragović iz Tomića.²⁵ Nikola Makarić iz Rijeke (u 18. stoljeću u sastavu Habsburške monarhije) oženio se 6. veljače 1701. Milicom, kćerkom Pere Mihova iz Njeguša, dočim je Filippo Baltani iz Ankone postao suprug Ivane *Dragchicchia de Monte Negro* (15. lipnja 1770). Zanimljiv je i životni put Ivana Krstitelja Matutinovića koji je bio vezan s vojnom djelatnošću. Ivan Krstitelj bio je sin kapetana Antuna Matutinovića i rodio se na Levantu u vrijeme očeve službe (*nato in servizio*), a odrastao je u Makarskoj. I sam je bio vojnik, a u vrijeme vjenčanja imao je čin zastavnika u četi kapetana Giacomina d'Andrije. Služba ga je vjerojatno dovela u Kotor, gdje se 21. lipnja 1789. godine oženio Marijom Reserović *de Monte Negro*. Njihovo poznanstvo također je bio povezano s vojskom jer se kod zanimanja Marijina oca Diodata navodi da je bio soprakomit – zapovjednik na mletačkom ratnom brodu.

Zaključak

Migracijski procesi i interakcije između grada i njegova zaleđa sastavni su dio istraživanja svih urbanih prostora. Istraživanje fluktuacija i dodira između Kotora i zaleđa, osim uopćenih istraživačkih pogleda na tu problematiku, zbog raznih je okolnosti razvoja posebice zanimljiv i izazovan. Pod tom se sintagmom u prvom redu podrazumijevaju različite političke i vjerske, a slijedom toga i ine okolnosti, koje su oblikovale prošlu zbilju Kotora s jedne strane i kotorskog zaleđa s druge strane.

Iako izvori rabljeni u ovom istraživanju, zbog prije razloženih limitiranosti, ne pružaju potpunu sliku crnogorske useljeničke skupine u Kotoru, ipak nam pružaju dovoljno podataka na temelju kojih možemo rekonstruirati osamnaestostoljetne migracije zaleđe-Kotor. Analiza matičnih knjiga crkve sv. Tripuna u prvi plan stavlja ženu – useljenicu zavičajem *de Monte Negro*, čiji se prikaz poklapa s uopćenim trendom ranonovovjekovnih migracija ženske populacije. Njihove su migracije bile uvjetovane socijalnim razlozima – odlaskom iz ruralne sredine u najbližu urbanu u potrazi za boljim

²⁴ Kao svjedoci navode se Giovanni Battista Morelli i Pietro Angeli.

²⁵ Marija je u Kotoru bila sluškinja u kući braće Lando, a svjedoci vjenčanja bili su upravo Zorzi Lando te svećenik Nikola Campi.

životom, bilo da se taj manifestirao udajom ili zaposlenjem. Na temelju visokog postotka ubilježbi u matičnoj knjizi vjenčanih možemo zaključiti da crnogorske useljenice u grad dolaze u djevojačkoj dobi kao neudane žene, o čemu svjedoči samo jedna useljenica koja je u Kotoru sklopila drugi brak. Dolaskom u Kotor crnogorske djevojke često su se zapošljavale kao poslu-ga u plemićkim i građanskim kućama. Premda time nisu mogle značajnije financijski profitirati, ovakvo im je zaposlenje pružilo mogućnost boljih materijalnih uvjeta života, poglavito u pogledu prehrane, odjeće, stambenih uvjeta, ali i mogućnost stjecanja novih poznanstava, najprije upoznavanja potencijalnih ženika. Također, život kod bogatijeg i utjecajnijeg poslodavca mogao je osigurati sigurniji i kvalitetniji život i nakon završetka službe.

Nadalje, jedna od karakteristika ovog migracijskog areala useljenika bila je i njihova jednokratna zabilježba u matičnim knjigama. To nameće zaključak da je ovoj migracijskoj skupini Kotor bio samo usputna stanica njihova životna puta, jer su crnogorske useljenice, često udane za izrazito mobilnu kategoriju stanovništva – vojnike – vjerojatno slijedile svoje supružnike na nova mjesta službe. Upravo u tom kontekstu migracije Kotora i njegova zaleda valja promatrati kroz širu sliku fluktuacije stanovništva duž mletačkog Stato da Mar.

Naposljetku, ovom je prilikom, uvidom u specifično arhivsko gradivo, prikazan i analiziran tek dio istraživačkih pitanja vezanih uz migracijske procese stanovništva crnogorskog zaleda u Kotoru u 18. stoljeću. Detaljniju, složeniju i potpuniju sliku dobit će se implementiranjem i drugih arhivskih vrela, poglavito matičnih knjiga pravoslavne provenijencije, koja će vjerojatno otvoriti nova istraživačka pitanja, dodatno razraditi ovom prilikom otvorene teme, ali i pružiti novu vizuru promatranoj problematici.

Maja KATUŠIĆ

MIGRATION PROCESSES OF THE HINTERLAND-CITY:
IMMIGRANTS FROM MONTENEGRO IN THE CATHOLIC
CHURCH RECORDS OF KOTOR FROM THE 18TH CENTURY

Summary

Migration processes and interactions between the city and its hinterland are an integral part of the research of all urban areas. Within this, it is particularly interesting to study migration processes, permeation and contact between the city and its hinterland. It is also clear from the example of this research, especially if we take

---

into account the various political, social and religious circumstances that shaped the past reality of Kotor on the one hand and its hinterland on the other.

The basic source used in this research is the church records of the Catholic church of St. Tryphon which were completely preserved for the period of 18th century. Based on them, in accordance with the research questions set out, a number of themes concerning the share and presence of the indigenous population from the Montenegrin hinterland in Kotor are analyzed. This shows the time span of the census, how to identify the immigrants *de Monte Negro* and their gender and professional structure. The share of immigrants is also analyzed in each individual book, with an emphasis on the birthday records as well as the wedding ones.